

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՊԱԾՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏԲԻԱՐՔԱՐԱՆԻ

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ա.Չ.Գ.Ա.ՅԻՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՅ

ԲԵՑՈՒՄՆ 1870 ԱՄԻՆ

ՆԻՍՏ Վ.Ա.ԹՍՈՒՆԵՐՐՈՐԴ

23 ՄԱՐՏ 1873

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՄՄԸ ԱԼԹԸ ՃԵՄԸ ԻԸՆ

1873

ՔՆՊՃԱՆՍԻՐ ԺՄՊԱՍՊ

ԲԱՅՈՒՄ 1870 ԱՄԻՆ

ՆԻՍՑ 4.

23 ՄԱՐՑ 1873

ՆԱԽԱԳԱՀ. — ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ.

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Յ. ՏԱՏԵԱՆ ԷՖԷՆՏԻ (Բ. Ատենապետ)

ԿԱՐԳ ԽՆԴՐՈՅ

1. Վաւերացում նախորդ ՄԸ. նիստի ատենագրութեան:
2. Վաւերացում նորընտիր Երեսփոխանաց:
3. Վաւերացում ընտրութեան Սահմ. Վերաքննիչ Յանձնաժողովոյ:
4. Տեղեկագիր Աղթամարայ Կաթողիկոսական խնդրոյ:
5. Ատենական կանոնաւրութիւն:

Ատենաւր բացուեցաւ ժամը 8 ին, երբ 53 երեսփոխանք ներկայ էին եւ մեծամասնութիւնըն արդէն գոյացեր էր: Իսկ ներկայութեան վերջին թիւը հետզհետէ եկող երեսփոխաններով 64 ի յանգեցաւ:

Ատենապետ էֆ. անմիջապէս Ա. Խընդիրը ձեռք առնելով ծանոյց որ վերջընթեր ՄԸ. նստի ատենագրութիւնն ըստ որում տպագրութիւնը ժողովոյն որոշման կը կարօտի, նախորդ ՄԹ. թերի նստին մէջ թէեւ կարգացուեր է, սակայն առ ՚ի չգոյէ մեծամասնութեան վաւերացումը մնացած ըլլալով, այսօր նոյն ատենագրութիւնը քուէի պիտի դնէ:

ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ Խ. ԷՖ. — Կառավարկեմ որ տպագրութենէն հաքը վաւերացման գրուի:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Գիտողութեան ժամն անցած է. նախորդ նստին մէջ կորդացուելէ ետեւ գիտողութեան գրուեր է գիւանին կողմէն, բայց գիտողութիւն ընող չէ եղեր. իսկ այդ դձնիակ նստի ատենագրութեան հրատարակութիւնն ինչպէս արդէն ըսի, ժողովը զեռ որոշած չէ:

ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ Խ. ԷՖ. — Տպագրութիւնըն եւ մնալու որոշում եղած չէր:

ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ. — Նոյնպէս ո՛չ ս է դձնիակ նիստ ընելու որոշում եղած էր:

ՊԷԿԵԱՆ Թ. ԷՖ. — Գործնիակ ըլլալու որոշում եղած է, թէ եւ ոչ քուէարկութեամբ, սակայն ժողովը գիւանին առաջարկութեան վրայ լուծութիւն պահելով ընդունած էր:

ՓԱՓԱՋԵԱՆ Ս. ԷՖ. — Ղաղարոսեան էֆ. ի առաջարկութիւնը կը կրկնեմ. զորն իակ նստերու ատենագրութիւնը տպուին եւ անկէ ետեւ վաւերացուին :

Միեւնոյն առաջարկութիւնն ուրիշ նստարաններէ ալ կը կրկնուի :

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Ուրեմն ժողովը կընդունի որ վերջին զորն իակ նստերու ատենագրութիւնը տպագրուելէ ետքը վաւերացուին :

Ամեն կողմէ հաւանութեան ձայները կը կրկնուին, եւ ժողովը կորոշէ յետ տպագրութեան վաւերացնել :

ՎԵՆԵՐԱՅՈՒՄ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՍՓՈՒՆԵՅ

Ընտրութեանց Գործադիր Յանձնաժողովոյ կողմէ եկած տեղեկագիրը կը կարգացուի, որոյ պատճէնն ահաւաստիկ :

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայր Նախագահ Ազգային Երեսփոխանական ժողովոյ

Շապին Ղարահիսարի հրաժարեալ երեսփոխան Նիկողոսեան Վարդան էֆ. ի տեղ վիճակին առժամանակեայ Ընդհանուր ժողովը երեսփոխան ընտրած է

Նիկողոս էֆ. Խըպըշեան :

Իսսկիւտարի Սուրբ Խաչ թաղի հրաժարեալ երեսփոխան Մարգարեան Յովհաննէս էֆ. ի տեղ նորոգ ընտրութիւն կատարուելով, 330 ընտրողներէն 78 ին մասնակցութեամբը երեսփոխան ընտրուած է բացարձակ առաւելութեամբ քուէից

Սէրվիչէն էֆ. քուէ 59 :

Ա. Քուէարկութեամբ ընտրեալք .

- 1. Օգսէն էֆէնտի Խօճասարեան
- 2. Տ. Մատթէոս վարդապետ Իշմիրեան
- 3. Կարապետ էֆէնտի Վարակէօղեան
- 4. Քրիստոստուր » Ղաղարոսեան
- 5. Տ. Յովհաննէս քահանայ Մկրեան
- 6. Տ. Ղեւոնդ վարդապետ Փիրղալէմեան

Նիկողոսիոյ հրաժարեալ երեսփոխան Մըկըրեան Սարգիս էֆ. ի տեղ վիճակին Գաւառական Ընդհանուր ժողովը երեսփոխան ընտրած է

Մկրտիչ էֆ. Վարժապետեան :

Կեսարիոյ հրաժարեալ երեսփոխան Կիւմիւշեան Յովհաննէս էֆ. ի տեղ վիճակին Գաւառական Ընդհանուր ժողովը երեսփոխան ընտրած է

Աբէլ էֆ. Կիւլպէնկեան :

Սոյն ընտրութեանց օրինաւորութիւնը հաստատուելով, պատկառելի ժողովոյդ կը ներկայացնեմք ՚ի վաւերացումն :

23 Մարտ 1873 Ի դիմաց Գործ. Յանձն.

՚ի Ղալաթա ֆ. Արէն-Գըլէր Արէն-Գըլէր

Ք. ՂԱՐԱՊԵՏՆԵՆ Ս. Գ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Ատենապետ էֆ. սոյն տեղեկագիրը քուէի կը դնէ, եւ ժողովն առանց դիտողութեան կընդունի եւ կը վաւերացնէ կատարուած նոր ընտրութիւնները :

ՎԵՆԵՐԱՅՈՒՄ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՍԵՎՄ. ՎԵՐԱՔԵՆԵՅ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

Ատենապետ էֆ. Սահմանադրութեան վերաբնիչ Յանձնաժողովոյ ընտրութիւնն ամբողջացած եւ երկրորդ անգամ կատարուած համեմատական քուէարկութեան եւ քուէհամարի արդիւնքն ալ դիւանին հաղորդուած ըլլալը ծանուցանելով, յիշեալ Յանձնաժողովոյ ընտրեալ անդամոց ցուցակը կը ներկայացնէ, եւ կը կարգայ անոնց անուններն որք են .

- Ընդհանուր ժողովէն
- Կրօնական »
- Քաղաքական »
- Գաղտնաւորական խորհրդէն
- Վանօրէից »

Բ. Քուէարկութեամբ ընտրեալք .

- 7. Յարութիւն էֆէնտի Տատեան
- 8. Մատթէոս » Այվատեան
- 9. Թաղէոս » Պէկեան
- 10. Տ. Նիկողայոս եպիս. Աղասեան
- 11. Տելեմաք էֆէնտի Էնքսէրճեան
- 12. Բարսեղ » Տիւրկէրեան

- Ընդհանուր ժողովէն
- Կրօնական »
- Ուսումնական խորհրդէն
- Տնտեսական »

Ատենապետ էֆ. սոյն ընտրութիւնը քուէի կը դնէ, եւ ժողովն ընդհանուր հաւանութեամբ կը վաւերացնէ Վերաքննիչ Յանձնաժողովոյ 12 անդամոց ընտրութիւնը :

Ատենապետ էֆ. Աղղային եկեղեցական երեսփոխան Տ. Մամբրէ վարդապետի կողմէ հասած մէկ նամակը կարգաց, որով յիշեալ վարդապետ եպիսկոպոսութեան համար Ս. Էջմիածին ճանապարհորդելը կը յայտնէ եւ կը խնդրէ որ իւր բացակայութիւնը պատճառ չը համարուի զինքը զրկելու Ընդհանուր ժողովոյ անդամակցութեան իրաւունքէն :

Ժողովը Մամբրէ վարդապետի յառաջ բերած պատճառն օրինաւոր համարելով, իւր ճանապարհորդութիւնն իրր առժամանակեայ բացակայութիւն կորոշէ նշանակել ներկայութեան տուժարին մէջ :

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԸՂԹԱՄԱՐԵՑ ԿԵՌՈՒՂԻԿՈՍԵԱՆ ԽՆԻՐՈՅՆ

Ատենապետ էֆ. սոյն խնդրոյն վրայ ԵՂ. նստին մէջ բացուած վիճարանութիւնը շարունակելու համար նոյն օրուան խօսից կարգը ձեռք առնելով, կը հրաւիրէ նախ այն երեսփոխաններն որ արդէն անուններն նշանակել տրուած էին, խօսիլ կարգաւ :

ԻՓԷԿՃԵԱՆ Հ. ԷՖ. — Տեսք իմ, Աղթամարայ Կաթուղիկոսին խնդիրն երեսփոխաններէն մի քանին, եկեղեցական եւ աշխարհական, առաջարկեցին Մայր աթոռին յանձնել. Ժողովէս դուրս ինչպէս զիտէք, խնդիրներն երբեմն ճշգրիտ կերպարանք կառնուն, միեւնոյն ձեւն այս ժողովիս մէջ ալ մուտ գտած է. այն խնդիրն որ ոչ Կրօնական է եւ ոչ Էջմիածնի

կը վերաբերի, կառաջարկուի հոն զրկել. առաջարկուք թէեւ մէկ կողմէ այսպիսով յայտնած կըլլան իրենց ջերմ հնազանդութիւնն առ Մայր Աթոռն, բայց միւս կողմէ խնդիրն ոչ կը լուծուի եւ ոչ կը լուսարանուի. այլ ինչ վիճակի մէջ էր նէ նոյնպէս կը մնայ : Առաջարկուներէն մէկը՝ Տ. Խորէն եպիսկոպոս մինչեւ իսկ երաշխաւորութիւն յայտնեց որ եթէ Աղթամարայ խնդիրն երթայ Մայր աթոռին, Վեհափառ Հայրապետը հաշտ աջօք պիտի նայի. այս երաշխաւորութիւնը կը յիշեցնէ ինձ Տ. Խորէն եպիսկոպոսի ուրիշ մէկ նոյն օրինակ երաշխաւորութիւնը՝ զոր ասկէ առաջ Սոյ խնդրոյն աթոռ ըրաւ եւ որ սակայն ՚ի դերեւ ելաւ, կամ աւելի ճիշդն ըսելով՝ Վեհ. Հայրապետն ՚ի դերեւ հանեց Տ. Խորէն եպիսկոպոսի յոյսերը. ուստի այս նոր երաշխաւորութիւնն ալ չկրնար ժողովոյս մէջ արժէք մը ունենալ քանի որ առաջինն ՚ի դերեւ ելաւ : Արդ, մեր պարտքը չէ այժմ մտածել թէ Աղթամարայ խնդիրն իրաւամբ կը վերաբերի Մայր աթոռին կամ թէ հոն զրկել հարկ է թէ ոչ. ժամանակին խորնայելով աւելորդ կը համարիմ երկարօրէն հաստատել թէ այս խնդիրը վերաբերութիւն չունի Մայր աթոռին, եւ ոչ միայն Մայր աթոռին, այլ եւ ոչ իսկ Համագումար ժողովին կը վերաբերի. անձ մը կայ, որուն վրայ երկու տեսակ յանցանք ծանրացած են, մէկն է ՚ի կենդանութեան նախորդին կաթուղիկոս օծուիլը եւ միւսն է մարդասպանութեան կասկած. Համագումար ժողովն այս երկուքէն որո՞յ համար տուեր է իւր վճիռը, ամենէն պարզն որն է նէ անոր համար վճիռ տուեր է, այսինքն ՚ի կենդանութեան նախորդին Կաթուղիկոս չկրնար ըլլալ ըսել է. մինչդեռ միւսը պէտք էր առաջ քննուիլ եւ իր վճիռն ընդունիլ, եւ այս վճուելով առաջինն ալ վճուած կըլլար : Համագումար ժողովն արդեօք մարդասպանու-

Թեան մասին եղած ամբաստանութեան խնդիրն իւր քննութեանը տակ առած եւ այդ եղեոնագործութեան մէջ մասնակցութիւն չունենալն ստուգած է, կամ թէ ոչ իւր քաղաքական խնդիր կառավարութեան կողմէ քննուած եւ ապացուցուած է արդեօք Խաչատուր եպիսկոպոսի անպարտ լինիլը, եւ հանգուցեալ Պետրոս Կաթողիկոսի սպանման կամակցութիւն չունենալը. ահա՛ այս է առաջին քննելի կէտը. մինչեւ որ այս կէտը չը լուսաբանուի անկարելի է միւս կէտին անցնիլ: Իսկ զալով թէ այդ քաղաքական կէտին քննութիւնըն ո՞ր ժողովոյ կը վերաբերի ընել, ըստ իմ կարծեաց՝ ինչպէս արդէն ըսի, Համագումար ժողովոյ չը վերաբերի այդ: Խաչատուր եպիսկոպոսը թէ եւ չեմ տեսած եւ ոչ խօսած եմ իւր հետը, սակայն կը կարեկցիմ իբրեւ մարդ իւր անտանելի վիճակին որ 6—7 տարիէ ՚ի վեր կը կրէ եւ ՚ի խորշո Պատրիարքարանի գեղերեալ կը մնայ, եւ կը փափաքիմ որ իր գործը շուտով վերջանայ. բայց մինչեւ որ ոճրագործութեան կասկածը չը հերքուի, մինչեւ որ այս կէտին մէջ անպարտ կամ յանցաւոր ըլլաւ չը յայտնուի, միւս կէտին անցնիլ անհնարին է. եւ անոր համար ըսի թէ ոճրագործութեան կէտը Համագումար ժողովոյ չկրնար յանձնուիլ. այլ սոյն կէտը լուծել շատ դիւրին է, եթէ ժողովս իր մէջէն կամ զբաժն յատուկ Յանձնաժողով մը կազմէ եւ անոր յանձնէ: Ուստի կառավարիկեմ որ Յանձնաժողով մը կազմուի, երդուեալ դատաւորներէ բաղկացեալ, ուր ներկայանայ Խաչատուր եպիսկոպոս անձամբ կամ իւր փաստարանը ներկայացնէ. հոն ներկայանան նաեւ իր ամբաստանողներն ու ջատաղողները. այս կերպով քննութիւնն աւարտելէ ետեւ կը մնայ ՚ի կենդանութեան նախորդին օժուելուն կէտը, զոր շատ դիւրին է վրձնել:

Արդ, ես ալ ձայնակցելով անոնց՝ որ կարեկցութեամբ կը զթան Խաչատուր եպիսկոպոսի վիճակին վրայ, կը պահանջեմ ժողովէն որ շտոր ընէ ժամ առաջ առաջարկած դատական մասնաժողովս կազմել եւ խնդրոյն վախճան տալ: Ասկէ դուրս ուրիշ որ եւ է միջոցաւ իբր երեսփոխան մտածել եւ քուէ տալն իմ խղճիս դէմ կը համարիմ:

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ Մ. ԷՖ. — Ես ալ կը ձայնակցիմ Իփէկճեան էֆ. ի առաջարկութեան սա բացառութեամբ, որ եթէ Համագումար ժողովն ըսէ թէ այս խնդիրն իւր ձեռնհասութենէն վեր է, ՚այն ատեն յանձնուի Մայր աթոռին. բայց քանի որ նա վճուր է եւ ամբաստանեալը կը բողոքէ, աւելորդ է Մայր աթոռին յանձնել. այլ պէտք է, ինչպէս ըսուի Իփէկճեան էֆ. երեսփոխանական ժողովէն կազմեալ խառն Յանձնաժողովի մը յանձնել, ոչ թէ եղեոնագործութեան մասին եղած ամբաստանութիւնը քննելու համար. ուրիշ բան է թէ որ Խաչատուր եպիսկոպոս այս մասին ինքզինք արդարացնելու բան մը ունի, կրնայ յայտնել. իսկ կրօնական մասին եղած ամբաստանութիւնն ամենայն անաչառութեամբ պէտք է քննէ. վասն զի այս մասը բողոքովն իւր ձեռնհասութեան մէջն է:

ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ Յ. ԷՖ. — Ես ալ կը ձայնակցիմ ինձմէ առաջ խօսող Ազնիւ պաշտօնակցացս եւ կը բողոքեմ Աղթամարայ խնդիրը Մայր աթոռին յանձնելու առաջարկութեան դէմ. այս առաջարկութիւնն ինչպէս յայտ է Տ. Խորէն եպիսկոպոսի կողմէն եկաւ, եւ ես ասոր դէմ եմ. որովհետեւ այս երկու աթոռոց մէջ հակառակութիւն կայ արդէն, ուստի բոլորովին աւելորդ է Մայր աթոռին յանձնել: Կամ նապէս Մամրէ վարդապետին կողմէ նամակ մը տեսանք այս օրերս Օրագրին մէջ, ուր Սոյ կաթողիկոսին դէմ խօսքեր ըրած է. այս խնդիրները զուտ կրօնական եւ հաւատոյ մաս չեն, որ անոնց քննութիւնը Մայր աթոռին յանձնել հարկ լինի. այլ աթոռային հակառակութեանց վերաշերեալ խնդիրներ են, որոնց քննութիւնը կամ անօրինութիւնն այս ժողովոյս կը պատկանի:

ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ. — Այս խնդիրը լուծելու համար Ընդհանուր ժողովը 1870 յունվար 23 ին որոշում մը ըրեր է բայց չէ գործադրուէր. ինչո՞ւ. պատճառը թէ եւ հարցուցինք, բայց գոհացուցիչ պատասխան մը չը տրուեցաւ. այսու ամենայնիւ տեղեկագրէն կրմանանք թէ Ընդհանուր ժողովն ալ մասնակցութիւն ունեցած է այս վերջին պարագային մէջ. ինչու որ երբ խնդիրը դարձեալ Ընդհա-

նուր ժողովին է եկեր, դատախազ չէ կանգնէր եւ չէ յիշեցուցեր իր առաջին որոշումը: Ըսել է թէ կերպով մը այդ որոշումն եղծուեր է, եւ հիմա Խաչատուր եպիսկոպոսի բողոքը կայ հոս. երբ այս բողոքը հիմ կը բանենք, ալ հարկ չմնար ըսել թէ Աղթամարայ կաթողիկոսութեան խնդիր է. այլ Խաչատուր եպիսկոպոսի անձնական խնդիր, իր նախորդին սպանման դաւադրութեան խնդիր. ուրեմն փոխանակ Աղթամարայ խնդիր դրելու յաջորդ խնդրոց կարգին մէջ պէտք է փոխել եւ դնել Խաչատուր եպիսկոպոսի բողոքը. եթէ ասանկ չընենք, վեց եօթը նիստեր պիտի գտնենք Սոյ խնդրոյն պէս, եւ նորանոր բողոքներու եւ տարածայնութեանց տեղի պիտի տանք:

Գալով բուն խնդրոյն, Աղթամարայ դէպքը 1864 յուլիս 14 թուականէն կ'սկսի. ասկէ ամիս մը ետքն է Խաչատուր եպիսկոպոսի օժուելը, անկէ ալ 2 օր ետքն իր նախորդն սպանուէր է. իւր բողոքները 1870 թուականէն անդին չեն անցնիր, ըսել է թէ 6 տարի բողոք չէ ըրեր, 6 տարիէն ետեւ սկսեր է բողոք բառնալ. ոճրագործութեան խնդիրը քաղաքական է, եթէ միայն իր նախորդին կենդանութեան օժուելն ըլլար, որչափ ժամանակ ալ անցնէր հող չէր այդ, սակայն երբ ոճրագործութեան ամբաստանութիւն կայ, պարագաներ կան՝ որ ժամանակ անցնելով չեն կրնար ապացուցուիլ. թերեւս ոճրագործութիւնը հաստատող վկաններ կային այն ատեն եւ հիմայ մնում են. սա իմ կ'ստանալ մութ է, բայց ամբաստանելոյն համար մութ չէ, նա՛ կրնայ միայն գիտնալ այս պարագաները, եւ թերեւս ասոր համար իւր բողոքն ու շացուցեր է ժամանակէն օդ տելու նկատմամբ: Այն որ անպարտ է անմիջապէս պէտք է բողոք բառնայ. 7 տարի լուծեալ անցընել եւ ետքը բողոք բառնալ ի՞նչ կը նշանակէ, թո՛ղ երեկոցական Հարք ըսեն. մի թէ պէտք չէր որ առանց ժամանակ անցնելու բողոքեր եթէ ամբաստանութիւնն անխու էր: Ենչ որ է թուո՞ւք զայց, եւ հիմա խնդիրը վերաքննութեան առնելու համար կանոնական պայմաններ փնտռել հարկ է թէ ոչ, այն նայինք. անշուշտ հարկ է, եւ թէ եւ մեր մէջ չկան այդ օրէնքները, ըստ որում ամբաստանութիւնը քաղաքական է, անպատճառ քաղաքական օրինաց համեմատ պէտք է նկա-

տողութեան առնուլ եւ տեսնել թէ Խաչատուր եպիսկոպոսի բողոքներուն մէջ կա՞ն այնպիսի կէտեր, որ վերաքննութեան առնելու կարելորութիւն եւ իրաւունք տան. ահաւասիկ 3 բողոքագիր, որոնց ամենն ալ դրեթէ մի եւ նոյն են. (կը կարգայ զանոնք Յանձնաժողովոյ տեղեկագրին մէջէն):

Եկեղեցական Երեսփոխանաց կողմէն ընդմիջելով. — 1866 ին է Համագումար ժողովոյ վճիռը:

ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ. — Դէպքը 1864 ին է. բայց թող այնպէս ըլլայ. 1866 ին Համագումար ժողովն երեկոց օրէնքը հրատարակէր է. այն որ ՚ի կենդանութեան նախորդին օժուել է կաթողիկոս չկրնար ըլլալ, ըսեր է. թէ որ մեր եկեղեցական հայրերը կրնան 6—7 տարի ապաշխարանքը համբերատարութիւնը բաւական համարիլ եւ այդ անվաւերութեան վճիռը ջրել, թէ որ կայ եկեղեցոյ կանոնաց մէջ այդպիսի տրամադրութիւն մը, թող ըսեն համարձակ, եւ յանձնենք խնդիրը վերստին իրենց քննութեանը:

Գալով քաղաքական մասին, հարցնենք մենք մեղի թէ արդեօք կարելի է 7 տարիէն ետեւ վերաքննութեան առնուլ, մինչդեռ Խաչատուր եպիսկոպոս ընաւ բառ մը արաստանած չէ իր բողոքներուն մէջ ոճրագործութեան կէտին վրայ. ինչ որ պիտի ըսէր դատական ատեանի մը առջեւ ինքզինքն արդարացնելու համար, նոյնը յիշատակագրով մը Ընդհանուր ժողովոյ պէտք էր ներկայացուցած ըլլար. այս չէ ըրեր եւ խնդիրը մեղի թերի եկած է. ուստի կառավարիկեմ որ գրով խօսի եւ տեսնենք թէ ի՞նչ փաստեր յառաջ պիտի բերէ ինքզինքն արդարացնելու համար 7 տարի առանց բողոքոյ սպասելէն ետեւ: Խառն Յանձնաժողով տեղեկագրին ալ շատ թերի կերպով կը ներկայացնէ մեզ խնդիրը եւ կասկած կուտայ թէ բաւական անաչառութիւն չունի իր մէջ: Տեղ մը կըսէ թէ Պետրոս Կաթողիկոս երկու տարի առաջ թունաւորուած էր. վերջն ալ սպանուեցաւ կըսէ. ի՞նչ հարկ կայ այս պարագայն յիշելու, քանի որ թունաւորուելէն չէ մնուեր, այլ սպանուեր է. կան այնպիսի թոյներ որ երկու տարիէն իրենց ազդեցութիւնը գործեն:

բայց զաղանի է . երգմամբ կընեն կըսեն . վարպետ բժիշկներէ իմացած ենք թէ այնպիսի մեղան մը կայ որ նամակին վրայէն իր ազդեցութիւնը կը ներգործէ . բայց չկրնար երկու տարի առաջ թունաւորուած ըլլալ . այս յիշատակութիւնը պէտք չէր ընել :

Խօսքս վերջացնելով կըսեմ թէ մինչեւ որ Խաչատուր եպիսկոպոս ինքզինքն արդարացընելու համար տեղեկագիր կամ ժողովոյ մը չի բերէ ժողովին , իր բողոքը նշանակութիւն չը կրնար ունենալ . արդարութիւնը մեր որոշումէն շատ բարձր է . արդարութիւնը պէտք է նախ տեսնենք իւր փաստերուն մէջ եւ ապա մեր որոշման պատուոյն վրայ խօսինք ու բազմապէս տեսնուած արդարութեանց հետ :

Ս. ՆԱԽԱԳԱՀ . — Օգտէն էֆ. ի խօսքերուն մէջ թերի մաս մը կայ . ըսաւ թէ ժամանակին չէ բողոքեր Խաչատուր եպիսկոպոս . ընդհակառակն շատ բողոքներ եկած են ՚ի Պատրիարքարան Պօղոս Պատրիարքին օրով , դատը յատենի կառավարութեան քննուեր է . մինչեւ անգամ Վարչութեան որոշմամբ կարնոյ եւ Վանայ առաջնորդներն իրենք քննիչ ներկայ դասուեր են , բանակցութիւններ եղեր եւ այս ատիկ խել մը թղթեր եկեր են . նոյն իսկ ժողովրդեան կողմէ ալ բողոքագրերի շատ կան :

ԻՅՅԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ . — Սրբազան հայր , ձեր ըսածները կընդունիմ . բայց մեզի եկած տեղեկագրին մէջ չկան առոնք . ես տեղեկագրին վրայ կրթնելով ըսի իմ խօսքերս :

Տ. ՎԵՒՈՆԴ ՎՐԴ. ՓԻՐՎԱԼԷՄԵԱՆ . — Աղթամարայ աթոռ մը կայ Հայաստանի մէկ անկիւնը , ուր ժողովուրդն արժանի է ամեն կարեկցութեան , եւ այդ կաթողիկոսութիւնն ոչ թէ մեր օրովն եղաւ . ցաւ է ինձ ըսել թէ դարերը զայն բերեր հասուցեր են մեզ . նրաւաստ որ շատ մը հին ձեռագիր յիշատակարաններ թղթատեր եմ եւ գիտեմ որ մի եւնոյն ժամանակի մէջ մէկ քանի կաթողիկոսաց անուն մէկէն կը յիշուին , անոնց որ չեն տեսած այն հին յիշատակարաններ , կրնամ ցոյց տալ . նաեւ մեր օրով եւս ՚ի Ս. Էջմիածին եփրեմ կաթողիկոսի կենդանութեան Յովնանէս կարեկցին կաթողիկոս լեալ է . ուրեմն պէտք

էր որ սոքա եւս սպօրինաւոր ճանաչուէին . կրնամ այլ եւս օրինակներ մէջ բերել , բայց չեմ ուզեր մեր բուն խօսքին թելէն շեղել : Աղթամարայ աթոռ Քիւրտիստանի իշխանութեան տակն էր . 25 տարի է որ մեր Վեհափառ Արքային իշխանութեան տակ մտաւ . թէեւ անկէ առաջ ալ թագաւորական երկիր էր , բայց լիակ անուանական . դի իրօք քիւրտերը կը տիրէին . կաթողիկոսն ալ իրենք կընարէին եւ իրենք կը նոտեցնէին . օրինակի համար « Էմէ-Յէ-Յէ » մէկն եթէ ուզեր իր սիրելին կաթողիկոս ընել , կերթար քիւրտ պէյերուն կազաչէր եւ անոնց ձեռքով կաթողիկոս կը դնէր . այս սովորութիւնը շատ ատեն պահուեցաւ մինչեւ Եստաթիցի Խաչատուր կաթողիկոսի վախճան . այնուհետեւ ազգային Վարչութիւն Յակոբ Պատրիարքի օրով ձեռննասկը լինի Աղթամարայ կաթողիկոսութեան միջամտելու , եւ Վանայ առաջնորդ Գարրիէլ եպիսկոպոս ընտրելի կառավարկեն Աղթամարացոց . նոքա եւս սիրով կընդունին Վարչութեան առաջարկութիւն եւ Գարրիէլը կաթողիկոս կը հրատարակեն . բայց ներսէս կաթողիկոս Մայր աթոռէն կըստանայ Յակոբ Պատրիարքին եւ Գարրիէլ Եպիսկոպոսին , եւ ետ ձգել կուտայ . թէեւ այնուհետեւ Վարչութիւն ջանք կընէ որ կրկին հոն կաթողիկոս չդրուի , բայց Աղթամարցիք մեծ բազմութեամբ Պօղոս Պատրիարքարան խոնկելով մեծաւ թախանձանօք կտտուեն զՎարչութիւն , որ յակամայից հրաման կուտայ , եւ Պիւլպիւլ Պետրոս կաթողիկոս կը ձեռնադրուի : Ասիկա հետեւեալ օրը չորս հինգ վարդապետ մէկէն եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ , եւ ուխտ կը դնեն այնուհետեւ իրենց հին դրութեան հետեւիլ եւ առանց Վարչութեան հարցնելու իրենց կաթողիկոսներն իրենք ընտրել եւ ձեռնադրել : Խաչատուր եպիսկոպոս ալ ճիշդ այս դրութեամբ կաթողիկոս օծած են : Արդարեւ Պետրոս կաթողիկոս ՚ի սկզբան գործունեայ մարդ էր , բայց հետզհետէ բամբասուելով ժողովուրդն իրմէ պաղեցաւ , այնպէս որ Պետրոս կաթողիկոսի ամուսնը մնաց եւ Խաչատուրն էր կառավարող այն Աթոռ : Գիտեմք արդէն թէ Խաչատուր փաստեր ունի որ կը հաստատեն իւր կաթողիկոսանալուն պատճառները . եւ

երբ Եփէկճեան էֆ. կըսէ թէ դատական ատենի մը առջեւ իւր փաստերը քննուին , կը ցուցնեն իրեն այն Յանձնաժողովը որ Տեղեկագիր բերած է մեզ , յորում շատ մը թղթեր եւ նամակներ կը յիշուին . եթէ երեսփոխանական ժողովն ուզէ դանձնք աչքէ անցնել , բաւական կը լուսարանուի , եւ քննութեան հարկ չմնար : Արդ , եզրակացնելով կըսեմ . նպատակըս Խաչատուր Արքազանի արդարացումը հաստատել չէ . այլ այն աթոռին , եւ ժողովրդեան խեղճ վիճակին կարեկցութեան արժանի ըլլալը ցուցնել : 8 տարի է անտերուս լքեալ եւ երեսի վրայ մնացած են . կըսեն որ Խաչատուրի դատը տեսնուի արդարութիւնն երեւան ելնէ . ես ալ կը ձայնակցէի այս մասին , բայց ինչ օգուտ ասիէ . 3—4 տարիէ ՚ի վեր Խաչատուր Պօղոս մէջ նստած դատ կը պահանջէր , եթէ դատել պէտք էր մինչ հիմայ դատը տեսնելու ըմբռնելու էինք . սակայն չը տեսնուեցաւ , եւ հիմայ կառավարիկ Օգտէն եւ Եփէկճեան էֆէնիներու կողմէն այս ինչ եւ այն ինչ կերպով դատ տեսնել . այս դործն ամիսներու եւ թերեւս տարիներու կարօտի . անդին Աղթամար եւ ժողովուրդ տակաւին մնա՞ն այնպէս խեղճ ու անտէր վիճակի մէջ . ես կըսեմ , Խաչատուր Արքազանի գործը չուտ լըմընցնելու կերպն ինչ էնէ այն ՚ի գործ դնենք , որպէս զի եւ ժամ առաջ Աթոռն ու ժողովուրդը խեղճութենէ ազատուի :

Տ. ՄԱՏԹԷՆՈՍ ՎՐԴ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ . — Եպիսկոպոս մը կաթողիկոս եղեր է Աղթամարայ աթոռին՝ կաթողիկոսի մը կենդանութեան ատեն . Պօղոս Պատրիարքարանը կը լսէ զայս , Համագումար ժողով մը կը գումարուի եւ վճիռ կուտայ թէ անվաւեր է նորա կաթողիկոսութիւնը . վասն զի իւր նախորդին կենդանութեան ինքզինք կաթողիկոս օծել տուած է : Բայց վճռոյն ենթակայ անձը կը բողոքէ թէ իմ ներկայութեան քննութիւն եղած չէ , եւ թէ ես ինքզինքս կաթողիկոս օծել տուած չեմ . միթէ այս բողոքը բաւական չէ ՚ի նորը վերաքննութեան առնելու : Ասիէ դատ մեր հայեցումքը Համագումար ժողովոյ վճռոյն վրայ ալ պէտք է դարձնենք եւ տեսնենք թէ Համագումար ժողովն արդեօք բազմակողմանի հայեցումքով ինչորը նկատողու-

թեան առնելէ ե՞տքն իր վճիռը տուեր է , այս մասին ինչպէս Համագումար ժողովոյ անդամներէն ոմանք եւ նոյն իսկ ժողովոյն նախագահ հանդուցեալ Պօղոս Արքազան Պատրիարքը վկայած են , թէ հապճեպով եղած եւ մէկ երկու ժամու մէջ տրուած է այն վճիռը . նոյնպէս եւ ես կըսեմ թէ օրինական քննութիւն չէ կատարուած , յաւելլով միանգամայն թէ ոչ մէկ գիր կամ թուղթ Համագումար ժողովին ներկայացած չէ . այլ միայն լսելով որ Խաչատուր եպիսկոպոս իւր նախորդին կենդանութեան կաթողիկոս օծուած է , առանց թուղթ կամ նամակ վնասելու եւ իրաց պարագաները քննութեան առնելու , կը վճռէ թէ Խաչատուր եպիսկոպոս ըստ որում իւր նախորդին կենդանութեան ինքզինք կաթողիկոս օծել տուած է , անվաւեր է իր կաթողիկոսութիւնը . չէ քննել թէ արդեօք նա՞ ինքզինք ընտրեր է թէ ոչ թեմականք ընտրած են իրենց հին դրութեան համեմատ եւ զանի կաթողիկոս ըրած են . ասկեց դատ իր նախորդը հրաժարած ըլլալով անոր հաճութիւնն ալ առնուած ըլլալն ՚ի նկատի չէ առեր երբէք : Այս մասին եկեղեցւոյ օրինաց տրամադրութիւնը պահանջեց Օգտէն էֆ. որոյ կը պատասխանեմ թէ եկեղեցին երկու կերպով ըստ օրինի նախորդ կաթողիկոսի մը կենդանութեան զուրիշ մը կընտրէ եւ կաթողիկոս կօծէ . Ա. երբ կաթողիկոս մը կամաւ եւ յօժարութեամբ կը հրաժարի իւր պաշտօնէն եւ կը մեկնի կաթողիկոսական աթոռէն , յայնժամ եկեղեցին փոխանակ անոր ուրիշը կընտրէ :

Բ. Երբ եկեղեցին տեսնէ որ կաթողիկոսն իր կոչման եւ պարտաւորութեանց հակառակ դրից մէջ կը գտնուի , կը հրաժարեցնէ զայն եւ ուրիշ մը կընտրէ նորա տեղ . որոյ օրինակները մեր եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ շատ կան . ահա՛ եկեղեցւոյ այս մասին ունեցած օրինաց տրամադրութիւնը : Այժմ Խաչատուր եպիսկոպոս կըսէ . « Ես ինքզինքս օծել տուած չեմ , այլ նախորդս հրաժարած էր , եւ թեմականք զիս ընտրեցին եւ ես կաթողիկոս օծուեցայ թեմականաց եւ միարանից հաճութեամբ » : Արդ , եթէ Համագումար ժողովը չկրնար սխալիլ ըսենք , ուրեմն Պապութիւնը մեր մէջ հաստատուած է . զայդ անսխալութիւն չենք կրնար ընդունիլ . քանի որ Համա-

գումար ժողովն առանց հասուն քննութեան եւ ո՛ր գիտէ ինչ ազդեցութեամբ իւր նախորդին օրովն օծուած է ըսելով վճիռ մը առերէ, եւ քանի որ խաչատուր եպիսկոպոս կը բողոքէ ընդդէմ վճառն՝ այնպիսի կէտեր մէջ բերելով, որոց վրայ բացատրութիւն մը չենք տեսներ Համագումար ժողովոյ վճառն մէջ, այսպիսի պարագայի մը մէջ անհրաժեշտ է վերաքննութիւնը:

Գալով ոճրագործութեան կէտին, Վառայ մէջ քննութիւններ կղած են յատենի կառավարութեան, երկու առաջնորդ եպիսկոպոսներ ներկայ գտնուելու են կեդրոնական Վարչութեան կողմէ իրրեւ քննիչ-աստնք կառավարութեան հետ տեղեկագիր ղրկած են հոս, յորմէ կը հասկցուի թէ խաչատուր եպիսկոպոսին վրայ բան մը հաստատուած չէ. այլ միայն կատկած մը կայ, եւ մինչեւ որ փախըստական ծուսութիւն եւ Շահին անուն երկու քիւրտերն երեւան չեննեն, քննութեան արդիւնքն որոշ չկրնար իմացուիլ. բայց այն օրէն ՚ի վեր գրեթէ 40 տարի կըլլայ, դեռ այդ փախըստական քիւրտերն երեւան չեն ելած. մինչեւ երբ պիտի սպասէ այս խեղճ եպիսկոպոս, եւ այդ կասկածին ներքեւ միթէ մեռնի՞ պիտի: Բ. Գուռն ալ մի եւնոյն նկատուածը այս անգամ զիր մը ղրկելով Վարչութեան յանձնած է պէտք եղածը անօրինել խաչատուր եպիսկոպոսի մասին: Այս կէտը քաղաքական ըլլալով Համագումար ժողովոյն չպատկանիր:

ՊԵՆԵՍԱՆ Թ. ԷՅ. — Տեսա՞րք իմ, չեմ սիրեր պատասխանել աւելորդ խօսքերու, որք խնդրոյն հետ առնչութիւն մը չունին, այլ միայն խնդրոյն հիմնական կէտերուն պիտի պատասխանեմ: Թէ եւ զխտաւորութիւնս էր Օգոստին եւ Իփէկճեան էֆէնտիներուն մէջ բերած ինչ ինչ առարկութեանցը կարգաւ պատասխանել եւ անոնց իրաւացի թէ անիրաւ ըլլալը հաստատել. սակայն որովհետեւ Տ. Մաթթէոս վարդապետ շատ առաջ անցաւ իւր խօսքերուն մէջ եւ Համագումար ժողովոյ վճառն դէմ նըռուազ ակնածութեամբ խօսեցաւ եկեղեցական ըլլալով հանդերձ, ուստի կը փութամ նախ անոր առարկութեանցը պատասխանել: Ըսաւ թէ Համագումար ժողովը խիստ աճապարանօք եւ մէկ երկու ժամու մէջ առած է իւր վճիռը:

ասկէց հետեցնել ուզեց թէ անիրաւ է. եթէ մէկ վայրկենի մէջ ալ այդ վճիռը առած ըլլայ Համագումար ժողովը, դարձեալ օրովհետեւ եկեղեցական ժողովոյ վճիռ մ'է, Ընդհանուր ժողովս չէ կարող ջնջել զայն. այլ երբ անպատեհութիւն մը նկատէ անոր մէջ կը դիմէ Մայր աթոռին, եւ եթէ Մայր աթոռոյ վճառն մէջ ալ անտեղութիւն մը տեսնէ կը դիմէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Ընդհանուր ժողովին: Մաթթէոս վարդապետի խօսքին նոյնով խաչատուր եպիսկոպոս կըսէ եղբ թէ բռնութեամբ զինքը ձեռնադրեր են. աղայ ըլլալու է մարդ որ կարենայ հաւատալ թէ բռնութեամբ մէկը կաթուղիկոս ձեռնադրուի. ձեռնադրութիւն մը բռնութեամբ չկրնար կատարուիլ, վասն զի ուխտ եւ արարողութիւններ կան ըլլալիք:

Այս պահուս աղմկալից ձայներ կընդհատեն Պէկեան էֆ, ի խօսքը, բողոքելով յուզեալ խօսելուն դէմ, եւ կը պահանջեն որ պաշտօնը անօրինութեամբ խօսի:

ՊԵՆԵՍԱՆ Թ. ԷՅ. — Քանի որ այսչափ կընդմիջեն, չեմ կրնար խօսիլ. միայն Ատենապետ էֆ. իրաւունք ունի ազդ անել ինձ եթէ ժողովոյն արժանապատուութեան եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ իրաւանց հակառակ խօսք մը բերնէս սարկեցաւ:

Ատենապետ էֆ. աղմուկը հանդարտեցընելով շարունակել կառնջարկէ Պէկեան էֆ. ի յայտ առնելով միայն որ եթէ անձնականութեան դէմ ակնարկութիւն մը չընէ, ազատ է ուզածին չափ խօսելու խնդրոյն վրայ:

ՊԵՆԵՍԱՆ Թ. ԷՅ. (խօսից թեյն առնելով) — Զօրաւոր փաստ մը չէ բռնի ձեռնադրութեան առարկութիւնը՝ զոր յառաջ կը բերեն խաչատուր եպիսկոպոսի կողմէն, եւ ոչ ալ Համագումար ժողովոյ շտապաւ վճիռ առած ըլլալու ակնարկութիւնը. այս կերպերով պաշտպանել կարելի չէ, մանաւանդ թէ վասնդուր ալ է. եթէ արդարութիւնը պիտի պաշտպանեն, ես առաջինը կըլլամ խաչատուր եպիսկոպոսին իրաւունքները ցոյց առլու: Ո՛չ, Տեսա՞րք իմ, չենք կրնար ընդունիլ ինչ որ ըսել ուզեց Օգոստին էֆ. թէ խաչատուր եպիսկոպոս

իրաւունք չունի չորս հինգ տարի առանց բողոքած ըլլալու անցընելէ ետեւ վերաքննութիւն խնդրել. ո՛չ ո՛չ. խաչատուր եպիսկոպոս կրնայ վերաքննութիւն պահանջել, եւ գիտէ՞ք ինչու համար. — որովհետեւ ինքզինք կաթուղիկոս նկատելով բնականաբար իր հեղինակութիւնը վեր կը դասէ Համագումար ժողովէն. անոր համար մինչեւ այն օր՝ որ հոս բերել չտուաւ զինք Ազգ. Վարչութիւնը, չէ բողոքած. բայց երբ բռնի եւ յակամայս իւր հոս բերուեցաւ, անմիջապէս բողոքեց. (Օգոստին էֆ. — ո՛չ, անմիջապէս չէ, այլ 2 տարի ետքը): Սակայն նոյն միջոցին Ընդհանուր ժողովները դադրած առժամանակեայ անիշխանութիւն մը տիրած եւ միայն տեղապահ մը կար, վերաքննութիւնն ուստի՞ պահանջէր. այլ երբ Ընդհանուր ժողովն իւր նիստերն սկսաւ, առաջին անգամին բողոք տուած է. ըսել է թէ իւր իրաւունքը կորսնցուցած չէ. այն ատեն իրաւունք չէր ունենար՝ երբ իր յաջորդն ընտրուած եւ Համագումար ժողովոյ վճիռը գործադրուած ըլլար. իսկ հիմա իրաւունք ունի բողոքել. եւ մեք պարտաւոր եմք լսել իւր բողոքին, եւ ըստ որում իմ բացակայութեանս արուած վճիռը չեմ ընդունիր կրսէ, պէտք է ըստ իմ կարծեաց, ինչպէս նախորդ նստին ալ յայտնեցի, իւր բողոքը յանձնել Համագումար ժողովին, որպէս զի նա կամ վերահաստատէ իւր վճիռը եւ կամ եթէ հարկ տեսնէ ինքնին դիմէ Մայր աթոռին. իսկ եթէ նոր վճիռ մը տայ՝ որ հակասական լինի առաջնոյն, այն ատեն խօղովս կը պարտաւորի խնդրել Մայր աթոռոյ ատենը նշանել, Չեմ յուսար որ ասկէ տարրեր միջոցներու դիմելով կարենանք հեշտին վախճան մը տալ այս խնդրոյն. մանաւանդ որ խօղովս արդէն այդ որոշումը տուած է 1870 յունվար 23 ի նստին մէջ. ուրիշ որոշում մը տալու համար նախորդ որոշումը պէտք է յետս կոչել. առանց քուէով նախորդ որոշումին ետ առնելու չենք կրնար նոր որոշում մ'ընել: Հիմա կը մնայ խնդրոյն սա՛ կէտը յուզել, ինչպէս ըսի նախորդ նստին մէջ ալ թէ արդեօք այս որոշման գործադրութիւնը մնասակար թէ օգտակար կրնայ ըլլալ: Արպէս եւ իցէ, իմ կարծիքս միանգամ ընդ միշտ այս է. գործադրել ժողովոյն նախորդ որոշումը:

Իփէկճեան էֆ. ի արարկութեանց դալով համառօտ պիտի պատասխանեմ. նա խիստ աղէկ բացատրութիւններ տուաւ, այլ երբ կըսէ թէ մարդասպանութեան խնդրին ամենէն առաջ յուզուի, որպէս զի եթէ այն մասին կղած ամբաստանութիւնը հաստատութիւն գտնէ, ալ հարկ չմնար կաթուղիկոսական օծման խնդրը յուզել, թէ եւ կերպիւ իւրք իրաւացի ալ ըլլայ այս առարկութիւնը, սակայն գործադրութեան մէջ մեծ գժուարութիւններ կան: Արգէն 7 տարի է անցեր այս դէպքին վրայ, ինչպէս Օգոստին էֆ. ըսաւ, եւ ես իրեն համամիտ եմ այս մասին, միթէ կարելի՞ է այնպիսի երկրի մը մէջ ոճրագործութեան հեղինակ մը այսքան տարիներ անցնելէ ետեւ երեւան հանել. արդէն միջոցները կը պակսին ճշմարտութիւնն ՚ի յայտ անելու համար. տեղական կառավարութիւնն իսկ կատկածի մէջ մնացեր է, ինչու որ խաչատուր եպիսկոպոս դեռ իւր նախորդը կենդանի, կաթուղիկոս կօծուի, երկու օրէն ետեւ իւր նախորդը կըսպանուի, հանդուցելոյն քեռորդին ալ յանկարծ կըսպանուի՝ մինչդեռ կառավարութիւնն այս վերջինէն ճշմարտութիւններ պիտի քաղէր, նմանապէս ամբաստանեալ երկու քիւրտ՝ որոնց մէկը խաչատուր եպիսկոպոսի ձիւպանը, աներեւոյթ կը լինին եւ անհար կըլլայ զանոնք գտնել. միթէ այս ամենը զիպուածի գործ կրնա՞ն մի ըլլալ, թե՛րեւս ըլլան. բայց քանի որ կատկածներ կան, եւ կարծեմ Իփէկճեան էֆ. ալ զայս ըսել ուզեց, այսինքն՝ քանի որ խաչատուր եպիսկոպոսի սոյն ոճրագործութեան մասնակցութիւն ունեցած ըլլալու տարակոյսներ կան, ինչ հարկ կայ քաղաքական կէտը ձգել եւ կրօնական կէտերուն վերաքննութեանն անցնել:

Իփէկճեան էֆ. — Ես ատանկ ըսել չուզեցի. խնդրը վերջացնելուն կարճ ճամբան հասկըցուցի:

ՊԵՆԵՍԱՆ Թ. ԷՅ. — Բայց արդէն բաւական ապացոյցներ կան. տեղական կառավարութիւնը պաշտօնական տեղեկագրով մը՝ զոր երկու քննիչ արքեպիսկոպոսներ ալ ստորագրած են, թէ եւ ՚ի վերջոյ որպէս թէ յետս կոչած են իրենց այս ստորագրութիւնը, կը հաստատէ թէ խաչատուր եպիսկոպոս կատկածանաց նեղքեւ է եւ չկրնար արդարանալ մինչեւ

որ փաստական երկու քիւրսերը գտնուին, երջ ասոնց վրայ ժողովրդէն հակառակորդ մաս մ'ալ ըսէ թէ կասկածելի է, հետեւաբար կաթուղիկոսութեան անարժան, ո՞ր եպիսկոպոսը կը համարձակի ձեռնադրութեան համար անոր վրայ ձեռք դնել, Բայց ինչո՞ւ այս կէտը յուզեմք. ինչո՞ւ այդ մեծ արատը պաշտօնապէս հաստատել տա՞մք այդպիսի բարձրաստիճան եկեղեցականի մը վրայ, մինչդեռ Համագումար ժողովն իմաստուն խոհականութեամբ մը առանց այդ կէտը յուզելու մի միայն իւր նախորդին կենդանութեան միջոցին կաթուղիկոս օժուած ըլլալն ըստ եկեղեցական օրինի բաւական համարելով՝ անոր կաթուղիկոսութիւնն անվաւեր հրատարակեր է:

S. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԷՆՅ ՄԿՐԵԱՆ. — Օգտէն էֆ. պահ մը երեսփոխանաց սրտերուն խորերը թնտացուց իւր սրտառուչ խօսքերովը. ըսաւ թէ Խաչատուր եպիսկոպոս 7 տարի լսեր է եւ չէ բողոքեր. եթէ արդարեւ այդպէս եղած ըլլար, իւր բովանդակ խօսքերն խիստ իբաւացի կըլլային. բայց կը տեսնենք որ 1864 էն մինչեւ 1866 քննիչներ կարգուեր են եւ Խաչատուր եպիսկոպոս շարունակ քննութեան ենթարկուեր է. ըսել կըլլայ թէ Խաչատուր եպիսկոպոս մէկ կողմ քաշուած իր դատաստանը չի նդրելու զիրքին մէջ չէ եղեր, ինչպէս որ Մատթէոս վարդապետ լաւ բացատրեց այս պարագայն. ուստի երկրորդել հարկ չեմ համարիր. միայն պիտի յիշեցնեմ թէ 66 էն ետքը Խաչատուր եպիսկոպոս Պօլիս ինչպէս բերուեր է. Պատրիարքարանը Բ-ճէրէ մը գրելով յանձնարարական մը առեր է Բ. Գոնէն, որպէս զի տեղական կառավարութիւնն չարգելք մը չհանէ Խաչատուր եպիսկոպոսի հոս գալուն. անաւասիկ նոյն Բ-ճէրէին պարունակութիւնը (կը կարգայ յանձնաժողովոյ տեղեկագիրն մէջէն). ուրեմն Խաչատուր եպիսկոպոս չէ թէ ինչպէս ըսաւ Պէկեան էֆ. բունութեամբ եկած է Պօլիս, այլ Պատրիարքարանը կոչեր է զինքն ՚ի քննութիւն. բայց գալէն ետք ոչ ոք բան մը հարցեր է իրեն, մինչեւ որ 1870 յունվար 23 իւր բողոքը հաղորդուեր է երեսփոխանական ժողովին, եւ սա ալ Համագումարին յանձնել որոշեր է. Սակայն այս որոշումը մինչեւ նոյն տարուոյ հոկտեմբեր ամիսն անորոշողը չի մնա-

լով՝ Վարչութեան կողմէն տեղեկագիր բերելու կրկին որոշում եղեր է Ընդհանուր ժողովին մէջ, եւ ինչպէս Ազատ էֆ. ըսաւ, Ընդհանուր ժողովն առանց յիշեցնելու իւր նախորդ որոշումը, Վարչութեան խոստացած տեղեկագիրն ուղեր է. անաւասիկ ներկայ Վարչութիւնը բերաւ գայն. եթէ այս տեղեկագիրն անբաւական է կամ ինչպէս ոմանք ըսին՝ պաշտօնական չէ, Ընդհանուր ժողովը կրնայ իւր նախորդ որոշման համեմատ խնդիրը յանձնել Համագումար ժողովոյն: Բայց ես ուրախ եմ որ Պէկեան էֆ. իւր խօսքերով գասն Ընդհանուր ժողովին ենթարկեց, եւ լաւ կը լինի որ հոս յուզուի եւ տակաւին լուսարանուի խնդիրը:

S. ՀՄԱՅԵԱԿ ՎՐԴ. ԱՅԱԶՄԱԼԵԱՆ. — Պահ մը առաջ երեսփոխան էֆ. ի մը կողմէ ըսուեցաւ թէ Վարչութեան կողմէ կարգեալ Խաչոն Յանձնաժողովոյ տեղեկագիրն աչառութեամբ գրուած է. կը մտածէի թէ արդեօք իբրօք աչառութիւն եղած կա՞յ, որովհետեւ պատիւ ունեցայ նոյն Յանձնաժողովոյ մէջ զըտնուիլ, խղճովս կը վկայեմ թէ բնաւ աչառութիւն մը մուտ դտած չէ հոն. կը տեսնէք որ Յանձնաժողովը միայն յառաջարան եւ իւր աւարտ դործոյն բովանդակութիւն մը յաւելցուցած է իւր կողմէն: Յանձնաժողովն անձերու հետ տեսնուած չէ. այլ Ազգ. Պատրիարքարանի դիւանատունէն յանձնուած գիրքէն տեղեկացած է իրաց եղելութեան եւ այնպէս իր պատմական տեղեկագիրը խմբագրած. սոյն պատմական տեղեկագիրը կամբողջանայ ամբաստանական եւ պաշտպանողական գրերէն, որք նշանակեալ են իւրաքանչիւր հատուածներուն ներքեւ իրենց թուականաւ եւ ամսաթուով հանդերձ, որոնցմէ գատ նաեւ Ազգ. Վարչութեան արձանագրութիւններէն քաղուածոց եղած են այն մասերն՝ որ Ազգամարայ աթոռոյ խնդրոյն կը վերաբերին. բայց ՚ի ասոնցմէ եւ ոչ մէկ բառ մ'անգամ իր կողմէն յաւելցուցած չէ Յանձնաժողովը. թէ որ կայ ցոյց տուէք ինձ. եւ երբ խնդիրն այս օրինակ ամենայն անաչառութեամբ պարզելով յառաջ կը բերուի, ինչպէս աչառութիւն ըրած է կրտուի Յանձնաժողովը: Այս տեղեկագիրն երեւան չելած մեզմէ ո՞ր մէկն էր որ Ազգամարայ խնդրոյն վրայ այսչափ հարուստ տեղեկութիւն

ունենար. ուստի Յանձնաժողովոյ մատուցած ծառայութեան փոխարէն այսօր այս ժողովոյս մէջ աչառութիւն ըրած է ըսելը ծանր է լսել: Գալով թունաւորութեան խնդրոյն՝ այնպէս մը կուզուի ցոյց տալ որ իբր թէ Յանձնաժողովոյն մտաց ծնունդն եղած ըլլայ. ո՞չ, այնպէս չէ. սա ՚ի Յանձնաժողովն իւր կողմէն չըսաւ, այլ երկու քննիչ արքեպիսկոպոսաց գրածը մէջ բերած է: Նոյնպէս Յանձնաժողովը չըսաւ թէ երկու տարի առաջ թունաւորած ըլլան զՊետրոս կաթուղիկոս եւ երկու տարի ետքը թոյնն իր ազդեցութիւնը ներգործած ըլլայ. սա չարաչար մեկնութիւն մը տալ է. այլ թէ կը կարծուի ըստ վկայութեան քննիչ արքեպիսկոպոսաց որ զՊետրոս կաթուղիկոս երկու տարի առաջ թունաւորելու փորձն ընող անձինք՝ երկու տարի ետքը հրացանի հարուածով մը զանի սպաննած ըլլան: Իսկ գալով այն խօսքին որ մէջ բերուեցաւ իբր թէ Խաչատուր Սրբազան վեց եօթը տարի լուռ կեցած է կամ բողոքած չէ, պարտ կը համարիմ յիշեցնել թէ Խաչատուր Սրբազան բողոքած է Վանայ առաջնորդարանի մէջ կայուած Գաւառական ժողովոյ ատեանին, ինպէս որ S. Իդնատիոս Սրբազան 1864 զեկտեմբեր 14 թուականաւ գրած նամակին մէջ նշանակած է. հետեւապէս նոյն իսկ խընդրոյն ծագման ատեանն իր բողոքը մատուցեր է: Գարձեալ սա եւս յիշեցնել հարկ կը դատիմ, ինչպէս S. Մկրեան Հայրն ալ յայտնեց, Խաչատուր Սրբազան առ Վարչութիւնն ուղղած 1870 թուականի բողոքագրոյն մէջ ցաւօք սրտի կը ծանուցանէ թէ արդէն 2 տարիէ ՚ի վեր Պօլիս կոչուած եւ եկած է, եւ դեռ իր դատաստանը չէ տեսնուած. ըսել է թէ Վարչութիւնն է կոչեր զինքն ՚ի Պօլիս ո՞վ զիտէ ինչ դիտաւորութեամբ, եւ նա իբր ամբաստանեալ ներկայացած է. զինքը կոչող Վարչութիւնը չէ ուղեր իր ատենին մէջ դատել զանի, ուրկէ երկու տարի ետքը՝ Խաչատուր Սրբազան ստիպուեր է բողոք բառնալ զինքն ՚ի Պօլիս կոչող Ազգ. իշխանութեան ըսելով թէ ո՞ր է զիս դատող ատեանը եւ ո՞վ պիտի դատէ զիս:

S. ԱՄԲԲՈՍԻՈՍ ՎՐԴ. ԻՍԿԷՆՏԵՐԵԱՆ. — Տեա՛րք իմ, կուզեմ բացատրութիւն տալ այնպիսի կէտի մը վրայ, զոր Օգտէն էֆ. յառաջ բերաւ եւ որուն Ամեն. Սրբազան Հայրիկ

պատասխանեց. այն կէտն է որուն վրայ աւելի քաջ տեղեկութիւններ կրնար տալ S. Իդնատիոս Սրբազան եթէ ողջ ըլլար. ես ալ որ արդէն ծանօթութիւն ունիմ, պարտիմ զխոցածներս ըսել. լուսանողին երբ Վանէն Պօլիս եկաւ, Խաչատուր Սրբազանի խնդրոյն վերաբերեալ թէ՛ նպատաւոր եւ թէ՛ աննպատ խել մը գրութիւններ հետք բերած էր. Պօղոս Պատրիարքին հրամանաւ ընդհանուր տեղեկագիր մը չի նելու ձեռնարկեց, ես ալ մաքուրը կօրինակէի. սակայն չկարաց ամբողջացնել. վասն զի նոյն միջոցին Եզիպտական խնդիր մը ծագեցաւ Երուսաղէմայ հետ, եւ Վարչութեան կողմէ քննիչ զրկուեցաւ Եզիպտոս. երբ վերադարձաւ, մտադիր էր շարունակել եւ լրացնել իւր տեղեկագիրը. սակայն դժբաղդ արկածներ զոր չեմ ուղեր յիշել, արգելք եղան. յետոյ Բերայի հրդեհն ալ եկաւ այդ բոլոր թղթերը լափեց մօխի դարձուց, որոնց մէջ իմ ձեռօք օրինականներս ալ կային. անոնց մէջ կը գտնուէին սոյն խնդրոյն ծագման 1864 թուականէն սազին 4 տարուան մէջ մինչեւ Խաչատուր եպիսկոպոսի Պօլիս գալը՝ թէ՛ ՚ի նպատ եւ թէ՛ աննպատ հարիւրաւոր գրութիւնք. (եւ խրղճովս կը վկայեմ թէ յիշեալ թուականներուն մէջ Խաչատուր եպիսկոպոս բնաւ անտարբեր կեցած չէր եւ կը բողոքէր միշտ. թէ՛ իւր անձնական, եւ թէ՛ ժողովրդական ու թեմական այնքան բազմաթիւ բողոքագրոց ամենն ալ հոյ ճարակ գացին եւ չկրցին ներկայանալ Վարչութեան եւ սոյն տեղեկագրին մէջ ամփոփուիլ:

ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ. — S. Մատթէոս վարդապետ [Համագումար ժողովոյ վճիռն անդանալի չէ ըսաւ. ստով ըսել կուզէ թէ Համագումար ժողովը մարդերէ կը բաղկանայ եւ ըստ որում մարդիկ կը սխալին, ժողովոյն վճիռն ալ կրնայ սխալական ըլլալ: Այնպէս չէ. վճիռը չէ թէ Համագումար ժողովը, այլ եկեղեցին է տուեր. ՚ի կենդանութեան նախորդին օժուած կաթուղիկոսը կը դատապարտէ եկեղեցին. ինչպէս կը համարձակիք իբրեւ անդամ Յանձնաժողովոյ ըսել թէ՛ վճիռն անդանալի չէ, եւ միթէ սա յառառութեամբ վարուած ըլլալու ապացոյց չէ՞: Այս տեղեկագրին մէջ կը գրէք Խաչատուր եպիսկոպոսին ՚ի կենդանու-

վար 23 ին եղած էր, եւ նախորդ Արչութիւնն ալ միևնոյն նախն մէջ կազմուած: Երբ նա իւր պաշտօնաւարութեանը ձեռնարկեց, Սոսի եւ միանգամայն Աղթամարայ խնդրոց առկա մնացած ըլլալէն ժողովուրտ ծանր հետեւանքներ նշմարելով, երկուքն ալ մէկտեղ բերաւ Ընդհանուր ժողովին. եւ ինչպէս Օգսէն էֆ. պահ մ'ատաջ յիշեցուց, Ընդհանուր ժողովն այն ատեն չբաւ նախորդ Արչութեան թէ Աղթամարայ խնդիրն արդէն որոշուած է Համագումար ժողովոյ յանձնել, ինչո՞ւ այդ որոշումը չգործադրած հոս կը բերէք Ասան զի Ընդհանուր ժողովն զգացած էր որ այս խնդիրը Համագումար ժողովոյ յանձնուած ժամանակ Ազգ. Արչութիւն չկար, որ իրեն ներկայացնէր այն դիտողութիւնները, որոնք զանազան կերպով ներկայացան այժմ Օգսէն, Պէկեան եւ Իփէկեան էֆէնախներուն եւ նոյն իսկ եկեղեցական Հարցոմանց կողմէ. դիտողութիւններ՝ զորս առանց նկատողութեան առնելու եւ երեսօթիսանական ժողովին ներկայացնելու նախորդ Արչութիւնը չէր կրնար խնդիրը Համագումար ժողովին յանձնելու որոշումն ի դարձ զնել: Մէկը ձգելով ուրեմն նախորդ Արչութեան չգործադրելու պատճառները, տեսնենք թէ առաջարկուած զանազան եզանակաց մէջ ո՞րն է ամենէն աւելի գործադրելին: Ինչպէս որ Օգսէն էֆ. բաւ, այս տեսակ դատ մը վերաքննութեան առնելու համար նախ դատելու եզանակ կը դիմանայ պէտք է, որուն տաճիկերէն Առաջին Գործնախկէ կըսեն, եւ ես զայն հայերէն բառով գործնախկէ պիտի ըսեմ: մեք չունինք այս գատակերպը, երբ մէկը վերաքննութիւն մը կը պահանջէ, ինչ իրաւունքներ կամ պայմաններ ունենալը հարկ է չգիտենք. քանի որ գատակերպ չունինք, քանի տարի ալ անցած ըլլայ, կրնանք լսել բողոքը. թերեւս 30 տարին անցնի ըստ աեղական օրինաց կրնայ ջնջուած համարիլ ըսուի. քանի որ 30 տարին ալ անցած չէ Խաչատուր կախկոտոսի բողոքը կրնայ լսուիլ. բայց այդ բողոքն իրաւունք չտար երբէք խնդիրն անմիջապէս վերադարձնել նախագատ առնելին որ է Համագումար ժողովը: Նախ բողոքն Ընդհանուր ժողովոյ վճռոյն գէ՛մ պէտք է համարել. հետեւապէս պէտք է համարել ինք թէ մեր վճիռն ինչ էր, աղէկ էր թէ սխալ. մինչեւ որ մեք չհամողութիւնք թէ վերաքննութեան

կարօտ է, չենք կրնա՞ր զրկելք աեղերնիս որոշել: Օրէնք մը չունեցած ատեն բնական օրինաց պէտք է դիմել. վերաքննութիւնն ընդունելու համար վաստեր կա՞ն թէ ոչ: Պահ մը առաջ բուեցաւ թէ Յանձնաժողովոյ բերած տեղեկագիրը նպաստաւոր է Խաչատուր կախկոտոսին. որոյ գէ՛մ պատասխաններ ալ արուեցան: Ես կրնամ թէ այդ տեղեկագիրը Խաչատուր կախկոտոսին ոչ նպաստաւոր է եւ ոչ ընդգէ՛մ. եթէ ան որ մէջ պակաս մը կայ, ճիշդ այն է որ Արչութիւնը կարծիք մը չէ յայտնած: Ես իմ մասիս չեմ վարանիր ըսելու թէ երբ տեսնէի Խաչատուր կախկոտոսին բողոքագրոյն մէջ պաշտօնական վաստեր, բացարձակապէս կը պաշտօնական զինքն, ուրիշներն ինչ որ կուզեն թող ըսեն. իրաւունք մը պաշտօնակը պարտք է երեսօթիսանի մը. բայց այսօր չեմ կրնար ոչ պաշտօնակը եւ ոչ ալ անմիջապէս գատակերպել Խաչատուր կախկոտոսի, միայն պէտք է որ ամբաստանեմ: Օգսէն էֆ. լաւ բացատրեց թէ Արչութեան բերած տեղեկագիրը բաւական չէ, այլ Խաչատուր կախկոտոսի կողմէն տեղեկագիր մը պէտք է դայ, որ տեսնենք թէ իրեն գէ՛մ եղած վճիռը ջրելու ի՞նչ վաստեր ունի: Համագումար ժողովոյ վճիռը կըսէ թէ Խաչատուր կախկոտոսի իւր նախորդին կենդանութեան ատեն կաթողիկոս օծուելուն համար յանցաւոր է եւ իւր կաթողիկոսութիւնն անվաւեր. եթէ ստուգուի որ ինք իր կամօքը չէ ըրեր այլ ուրիշ թեւադրութեամբ, պիտի կրնա՞նք ըսել թէ վերաքննութիւն մը պէտք է: Ես չեմ յուսար թէ մեր եկեղեցական օրէնքը ներքէ այդպէս բանութեամբ օծուած պաշտօնատարները հաստատել: Իսկ թէ որ ըսէ. «ահա նախորդիս հրաժարականը», այն ատեն պիտի ձայնակցիմ Մատթէոս վարդապետին ըսելու թէ մեր եկեղեցական ժողովն անսխալ չէ: Եթէ վաստերն իրաւացի ըլլան, հարկ է վճիռն ետ առնուլ անտարակոյս անմիջապէս կը ջնջուի, այն ատեն ուրիշ վճիռ չենք կրնար տալ, այլ կը պարտաւորինք զրկել նախագատ ատենին որ է Համագումար ժողովը: Հիմա կը տեսնենք որ երկու առաջարկութիւն կայ, Օգսէն եւ Իփէկեան էֆէնախներուն կողմէ, որ ըստ իմ կարծեաց կրնան միանալ. միայն ձեռին մէջ կը տարբերին: Օգսէն էֆ. կըսէ թէ Ընդհանուր ժողով

վոյն մէջ քննուի. իսկ Իփէկեան էֆ. գատական Յանձնաժողով մը կառավարել, երկուքն ալ սկզբամբ մի են. ուստի այս երկու առաջարկութիւնը միացնել հարկ է: Իսկ Մայր աթոռին զրկելու առաջարկութիւնն անտեղի կը գտնեմ. ուրիշ բան է թէ որ Խաչատուր կախկոտոսն ինք ելլար բողոքէր ուղղակի Ա. Ե. Աթոռը իկոսին. բայց մենք չենք կրնար զրկել հոն, ինչու որ Ա. Ե. Հայրապետն ալ մեղի պիտի հարցնէ: Ուստի Համագումար ժողովոյ զբրկելէ առաջ կամ Խաչատուր կախկոտոսը հոս հրաւիրենք որ իր վաստերը ներկայացնէ, եւ կամ լաւ եւս Արչութեան յանձնեք, որ ինք ուղղակի կամ իւր արդէն զրած Յանձնաժողովին միջոցաւ Խաչատուր կախկոտոսին փաստերը լսէ եւ տեղեկագիր մը բերէ Ընդհանուր ժողովին: Իմ առաջարկութիւնս չտարածելը աքն սկզբունքն՝ որ է գատական ատենն մը կազմել, բայց ո՛չ ըստ առաջարկութեան Իփէկեան էֆ. ի երդուեալ գատաւորներէ, զի մեր մէջ միշտեւ ցարդ եղած չէ, եւ ըստ իս հարկ ալ չկայ այդ կնճիռն երեւան հանել. կարծեմ թէ հոս մտած օրերնիս ամենքս ալ մեր խղճին մէջ այդ երդումն ըրած եմք: Մեր ընտրած վստահութեանն արժանի անձերը թող քննեն մտիկ ընեն Խաչատուր կախկոտոսը. եթէ Համագումար ժողովոյ տուած նախնական վճիռն ետ առնել տալու զօրաւոր մէկ փաստ մ'անգամ նշմարելք այն ատեն զրկենք. ապա թէ ոչ Համագումար ժողովոյ ժամերը չվատենք եւ Խաչատուր կախկոտոս յուսով չվատեցնենք. այլ ըսենք վերջնական կերպիւ թէ չկրնար ըլլալ: Այս է ամենէն կարճ ճամբան:

Ատենապետ էֆ. ծանուցանելով ժողովոյն թէ ատենը գոցելու ժամը հասած է, հարցուց թէ կուզէ՞ արդեօք վիճարանութիւնը շարունակել տակաւին, եւ տեսնելով մեծ մասին վիճարանութիւնը գոցելու արամադիր ըլլալը, քուէի դրաւ վիճարանութեան շարունակութիւնը եւ ոչ շարունակութիւնը: Եւ թէ եւ քիչ բացատրութեամբ ընդունուեցաւ վիճարանութեան գոցուիլը, սակայն քանի մը երեսօթիսանաց դիտողութեան վրայ, որք քուէարկութեան սխալ հասկցուած ըլլալը կը սնդէին, Ատենապետ էֆ. քուէարկութիւնը նորոգեց եւ ընդհանուր հաւանութեամբ վիճարանութեան գաղարունն որոշուեցաւ:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Ըստ որում վիճարանութիւնը գաղարեցաւ, զիւանը ստրա կը համարի եղած առաջարկութիւններն ամիտիւել, ինչպէս որ սովորութիւն է. ուստի չորս առաջարկութիւն կայ եղած, անոնց ամիտիւեք պիտի ընեմ, առանց կարծիք յայտնելու: Առաջարկութիւններն են:

Ա. Գատաստանական մասնաժողով մը կազմել Ընդհանուր ժողովոյ կողմէն:

Բ. Խաչատուր կախկոտոսը հրաւիրել որ տեղեկագիր մը բերէ Ընդհանուր ժողովին:

Գ. Ընդհանուր ժողովոյ նախորդ որոշման համեմատ դարձեալ Համագումար ժողովին յանձնել:

Դ. Հիմակուրնէ խնդիրը յանձնել Արարատեան Մայր աթոռին:

Այս չորս առաջարկութիւնները ժողովին ընդունելութեան դնելէ առաջ, Ատենապետ էֆ. հարկ կը համարի զիւանին կողմէն քանի մը բացատրութիւն տալ ժողովը լուսարանելու համար: «Գատաստանական Մասնաժողովը» կըսէ, ամենքնիս ալ դիտենք որ ըստ օրինի եւ իւր տրամադրութեան Ընդհանուր ժողովոյ ձեռնհասութեանէն դուրս է, ինչու որ...

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ Մ. ԷՖ. — Ներքեցէք Ատենապետ էֆ. վիճարանութիւնը գոցուեցաւ, բայց դուք նորէն վիճարանութիւն բանալ կուզէք:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Ո՛չ. վիճարանութիւն բանալու համար չպիտի խօսիմ, այլ ինչպէս ամեն օրինաւոր ժողովոյ ատենապետներուն պարտքն է, խնդրոյն կարեւոր կէտերն իրաւանց եւ եղելութեան համեմատ պէտք է որ նախ պարզաբանելով ժողովոյն ուշադրութեան ներքեւը գնեմ առանց սա՛ կամ նա՛ դրութեան վրայ կարծիք յայտնելու եւ կամ նախամեծար համարելու, եւ յետոյ քուէի գնեմ: Արդ՝ ըսի թէ ժողովոյն փորձառութեանն ու խմաստութեանը կը վերաբերի որոշել թէ Գատաստանական Մասնաժողովը իւր ձեռնհասութեանէն դուրս է. վասն զի եթէ սկզբունքն նայելու ըլլանք, Ընդհանուր ժողովն որ օրէնսդրական ժողով մ'է, չկրնար միանգամայն օրէնքը հաստատել եւ նոյն օրէնքն ինք իր գործ գնել եւ հետեւաբար գատաւորի իշխանութիւն եւ իրաւունք մը վրսն առնուլ. ասկէ ի դատ Սահմանադրաբար եւս չունի այդ ձեռնհասութիւնը: Մն-

Թագրենք թէ ժողովն այդ իրաւունքն իրեն սեպականեց, եւ խաչատուր եպիսկոպոսը դատապարտելէ ետեւ նա ալ ըստ օրինի Տէրութեան դիմեց եւ բողոքեց. մի թէ այն ատեն Տէրութիւնն իրաւունք չունենա՞ր հարցընելու թէ ո՞ր իրաւասութեամբ, ո՞ր սկզբան վրայ դատել արժան համարեցիք. ձեզ հրահանգ եւ առաջնորդ եղող Սահմանագրութեան ո՞ր յօդուածին վրայ կրթնելով դատաւորական իշխանութիւնն առիք, մանաւանդ երբ ըստ ընդհանուր օրինաց կայսերութեան այդ խնդրոյն ոճրագործական մասը քննելու իրաւունք ունեցող տեղւոյն դատաստանական ատեանը քննել է իւր ձեռնհասութեան համեմատ եւ տեղեկագիրը տուեր: Ընդհանուր ժողովը հարկաւ մակարեցեց որ այսպիսի պարագայի մը մէջ ինք թէ՛ ապօրինաւոր ընթացք մը բռնած պիտի ըլլայ եւ թէ՛ որոշումն ապարդիւն կը մնայ. ասոր ալ բարոյագէտ հետեւանքին վրայ հարկ չէ բացատրութեան մտնալ: — Երկրորդ առաջարկութիւնն ալ, որ է խաչատուր եպիսկոպոսը հրաւիրել որ տեղեկագիր մը բերէ: Ընդհանուր ժողովին, ձեր անաչառ անկողնակալութեամբը յղուցէ տեսած էք արդէն որ սոյն կէտն ալ առաջնոյն յար եւ նման հետեւութիւն կրնայ ունենալ, երբ Ընդհանուր ժողովը խաչատուր եպիսկոպոսին տեղեկագիրը չընդունի եւ դատապարտութեան քուէ տայ: — Գալով երրորդ առաջարկութեան, թէ որ Ընդհանուր ժողովը վերի պարզաբանութիւնն ուշադրութեան արժանի համարելով եւ խնդրոյն սոսկ կրօնական սահմանի մը մէջ պարփակուած ըլլալը դիտելով նախորդ որոշումն այս անգամ ալ կրկնէ, բնականաբար Համագումար ժողովին կը մնայ գործին վախճան մը տալու. նա մանաւանդ Համագումար ժողովն իւր առջի վճիռը խաչատուր եպիսկոպոսին բացակայութեանը տուած է, եւ ըստ օրինի եւ արդարութեան՝ երբ ամբաստանեալ մը իւր բացակայութեանը տրուած վճռոյն դէմ ետքը ներկայ գանուելով բողոքելու ըլլայ, այն գործին վերաքննութիւնը դարձեալ նոյն ժողովին կը վերաբերի: Այսպէս ալ բողոքած է խաչատուր եպիսկոպոս մինչդեռ ժամանակէ մը յետոյ ինք ներկայ գտնուեցաւ, եւ հետեւաբար Ընդհանուր ժողովն անոր բողոքը դարձեալ, օրինաց համեմատ, Համագումար ժողովին յանձնած

պիտի ըլլայ թէ որ յիշեալ երրորդ կէտն ընդունելութեան արժանի տեսնայ: — Իսկ նկատմամբ չորրորդ առաջարկութեան՝ որ է հիմակուելն խնդիրը յանձնել Արարատեան Մայր աթոռին, աւելորդ կը համարիմ ըրած բովանդակութեանս մէջ երկարօրէն յիշեցնել ձեզ, Տեա՛րք իմ, թէ ըստ որում Մայր աթոռին իրաւասութիւնը կրօնական խնդրոց մէջ գերագոյն աստիճան մ'ունի, հարկաւ սոյն չորրորդ կէտն ըստ ինքեան հիմակուելն ետ կը մնայ, թէ որ ժողովն որոշէ թէ խաչատուր եպիսկոպոսին խնդիրը պէտք է Համագումար ժողովին յանձնուի. քանզի Մայր աթոռն՝ ինչպէս որ ըսի, բարձրագոյն իրաւասութիւն մ'ունեցած ըլլալուն, այն ժամանակ խնդիրը կրնայ քննել երբ Համագումար ժողովը վճիռը տայ եւ խաչատուր եպիսկոպոս վճռոյն դէմ՝ բողոք բանալու ըլլայ:

Այս միջոցին բաւական այլայլութիւն մը կը տիրէ ժողովին մէջ, եւ շատերն առաջարկութեանց քուէի գրուելը կը պահանջեն:

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ Մ. ԷՖ. — Ազգեցութեան տակ քուէի գրուելը չենք ընդունիր:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Ձեր ըմբռնումը սխալ է: Քաջ գիտնալու էք որ երբ վիճարանութիւնները կը դադրին, Ատենապետին պարտքն է, ինչպէս պահ մ'առաջ ալ ըսի, եղած առաջարկութեանց քաղուածն ընել քուէարկութեան զննելու համար. ամեն ժողովներու սովորութիւնն է այս մինչեւ անգամ եղեոնադատ ատեաններու. ես ալ այս նպատակաւ խօսեցայ, եւ այսպիսի պարտաւորութեան մը առջեւ ազգեցութիւն ՚ի գործ կը դուրի կարծելը պատկառելի ժողովոյդ անկախութեանն ու պատուոյն կը դպչի:

՚Ի վերջոյ Ատենապետ է. ֆ. օրուան տարածամելը յայտնելով, կառաջարկէ եւ ժողովը մեծագոյն մասամբ կընդունի առաջարկութեանց քուէարկութիւնը յաջորդ նստին թողուլ:

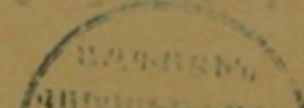
Ատենը կը դոցուի ժամը 10 ին, ու թն օրէն վերստին դումարելու որոշմամբ:

Ըրէնարդէր   Ըրէնարդէր
ՏԻԳՐԱՆ ԵՈՒՍՈՒՅԵԱՆ   Յ. Գ. ՏԱՏԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳԻՆ 2 ՂՈՒՐՈՒՇ

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՆՏՈՒԿԻՆ

Կը ծախուի ի Դիւանատան Պատրիարքարանի, եւ կը գտնուի
Նկեղեցեաց բանկաները: